

Наташа Мартић Бурсаћ

**ПЛОЧНИК – АНТРОПОГЕОГРАФСКА
ПРОУЧАВАЊА**

Универзитет у Нишу, Природно-математички факултет

Ниш, 2017.

Издавач: Универзитет у Нишу, Природно-математички факултет

Рецензенти:

др Нинослав Голубовић, доц., Природно-математички факултет, Ниш

др Дејан Ђорђевић, ванред. проф., Економски факултет, Ниш

др Радомир Ивановић, ванред. проф., Природно-математички факултет, К. Митровица

Серија: Монографије, Друго непромењено издање

Техничка припрема и обрада:

др Наташа Мартић Бурсаћ

Бранислав Бурсаћ

Техничка обрада карата:

др Мрђан Ђокић

Фотографије:

др Наташа Мартић Бурсаћ

Лектура:

Саша Мартић

Штампа: Unigraf-X-Copy, Ниш

Тираж: 120

ISBN 978-86-6275-059-4

Одлуком Наставно-научног већа Природно-математичког факултета Универзитета у Нишу број 172/2-01 од 22. 2. 2017. године одобрено је штампање рукописа као истакнуте монографије националног значаја.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

911.3(497.11 Плочник)

908(497.11 Плочник)

МАРТИЋ Бурсаћ, Наташа, 1973-

Плочник - антропогеографска проучавања / Наташа Мартић Бурсаћ ;
[фотографије Наташа Мартић Бурсаћ]. - 2. непромењено изд. - Ниш :
Универзитет, Природно-математички факултет, 2018 (Ниш : Unigraf-X-Copy). -
423 стр. : илустр. ; 25 cm

Ауторкина слика. - Тираж 120. - Речник старих речи и израза: стр. 398-404.

- Биографија ауторке: стр. 422-423. - Библиографија: стр. 406-421.

ISBN 978-86-6275-059-4

а) Плочник - Антропогеографија

COBISS.SR-ID 256534284

Забрањено је репродуковање, дистрибуција, објављивање, прерада или друга употреба овог ауторског дела или његових делова у било ком обиму или поступку, укључујући фотокопирање, штампање или чување у електронском облику, без писане дозволе издавача. Наведене радње представљају кршење ауторских права.

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР	13
1. ГЕОГРАФСКИ И САОБРАЋАЈНИ ПОЛОЖАЈ	17
2. ФИЗИЧКО-ГЕОГРАФСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ	25
2.1 Релјеф	26
2.1.1 Геоморфолошке карактеристике.....	26
2.1.2 Геолошки састав	28
2.1.3 Тектоника	30
2.1.4 Сеизмизам	31
2.1.5 Хидрогеологија	32
2.1.6 Абразиони елементи.....	39
2.1.7 Флувијални елементи	39
2.1.8 Ерозија и денудација	41
2.2 Климатске карактеристике	42
2.2.1 Температура ваздуха	44
2.2.2 Инсолација	49
2.2.3 Облачност.....	50
2.2.4 Падавине.....	50
2.2.5 Влажност ваздуха	53
2.2.6 Ваздушни притисак	55
2.2.7 Ветар	56
2.2.8 Климатски индекси	59
2.3 Хидрографске карактеристике	62
2.4 Педолошки састав	66
2.5 Биљни и животињски свет	70
2.5.1 Биљни свет	70
2.5.2 Животињски свет.....	76
3. ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ НАСЕЉА	79

3.1	Неолит – млађе камено доба	80
3.1.1	Историјат истраживања неолитског налазишта Плочник	83
3.2	Антички период.....	84
3.3	Средњи век	87
3.4	Турска епоха.....	89
3.5	После ослобођења од Турака.....	96
3.6	Период (1900-1913)	97
3.6.1	Први и Други балкански рат (1912-1913).....	97
3.7	Први светски рат (1914-1918).....	98
3.8	Између два светска рата	109
3.9	Други светски рат (1941-1945)	110
3.9.1	Заробљеници у Другом светском рату	112
3.9.2	Страдали током Другог светског рата	118
3.9.3	Спомен обележја.....	118
3.10	Послератни период	120
4.	СТАНОВНИШТВО	121
4.1	Кретање укупног становништва.....	123
4.2	Размештај становништва и промене у густини насељености	125
4.2.1	Аграрна густина насељености.....	127
4.3	Природно кретање становништва	128
4.4	Структуре становништва	131
4.4.1	Полна структура становништва	132
4.4.2	Старосна структура становништва	133
4.4.2.1	Промене старосне структуре становништва општине Прокупље и насеља Плочник.....	134
4.4.2.2	Стадијум демографске старости	138
4.4.3	Социо-економска структура становништва	140
4.4.3.1	Активно становништво према делатности.....	141
4.4.3.1.1	Пољопривредно становништво	141
4.4.4	Образовна структура становништва	143

4.4.5	Становништво према националном саставу	146
4.5	Домаћинства.....	147
4.5.1	Распоред домаћинстава по засеоцима	161
4.6	Родослов породица Мартић и Милојевић из Плочника.....	166
4.7	Миграције становништва.....	170
5.	ПРИВРЕДА	171
5.1	Пољопривреда.....	181
5.1.1	Земљорадња	182
5.1.2	Сточарство	187
5.2	Шумарство, лов и риболов.....	190
5.2.1	Шумарство	190
5.2.2	Лов	191
5.2.3	Риболов.....	195
5.3	Водопривреда	195
5.3.1	Водоснабдевање.....	195
5.3.2	Ерозија и бујице.....	199
5.3.3	Поплаве.....	202
5.3.4	Квалитет воде.....	205
5.3.5	Загађивање вода.....	205
5.4	Енергетика.....	205
5.5	Индустрија.....	206
5.6	Занатство.....	211
5.6.1	Ковачи.....	211
5.6.2	Поткивачи.....	214
5.6.3	Столари.....	214
5.6.4	Пинтери – качари – бачвари	214
5.6.5	Зидари	215
5.6.6	Опанчари – обућари	215
5.6.7	Вуновлачари.....	215
5.6.8	Абације - кројачи.....	215

5.6.9	Штројачи	217
5.6.10	Пчелари.....	217
5.6.11	Воденичари	219
5.6.12	Копачи бунара.....	220
5.6.13	Калемари	221
5.6.14	Механичари.....	221
5.7	Задругарство.....	221
5.8	Трговина	223
5.9	Угоститељство	226
5.10	Саобраћај	227
5.11	Туризам	241
5.11.1	Културни (археолошки туризам)	242
5.11.1.1	SWOT анализа археолошког локалитета Плочник.....	249
5.11.1.2	Туристички кластер раданског подручја.....	251
5.11.1.3	Терме Баце.....	251
5.11.2	Верски туризам	252
5.11.3	Излетнички и рекреативни туризам.....	253
5.11.4	Ловни и риболовни туризам	253
5.11.5	Сеоски туризам	253
5.11.5.1	Етно кућа Мартић.....	254
6. НАСЕЉЕ	257	
6.1 Назив села.....	258	
6.2 Првобитна насеља.....	258	
6.3 Развој данашњег насеља.....	262	
6.3.1	Засеоци	267
6.3.1.1	Доњи Михајловићи.....	267
6.3.1.2	Горњи Михајловићи	269
6.3.1.3	Горњокрајци.....	271
6.3.1.4	Козићи.....	273
6.3.1.5	Брежани	275

6.3.1.6	Шеклери	276
6.3.1.7	Милојевићи	277
6.3.1.8	Ћосићи	279
6.3.1.9	Колашинци	280
6.3.1.10	Сеничани	281
6.3.1.11	Варошани.....	282
6.3.1.12	Брђани.....	283
6.3.2	Типично сеоско домаћинство и тип градитељства.....	284
6.3.2.1	Остали објекти домаћинства	290
6.3.3	Топоними.....	296
6.3.3.1	Барловски вис.....	296
6.3.3.2	Тамник	297
6.3.3.3	Брод.....	298
6.3.3.4	Луг.....	298
6.3.3.5	Топољак.....	299
6.3.3.6	Точанка	299
6.3.3.7	Брзица	299
6.3.3.8	Јаз	299
6.3.3.9	Велики лаз	302
6.3.3.10	Чукара	302
6.3.3.11	Равница	302
6.3.3.12	Бојово брдо.....	302
6.3.3.13	До	302
6.3.3.14	Језеро	302
6.3.3.15	Дрењак	303
6.3.3.16	Локва.....	303
6.3.3.17	Бунарче	303
6.3.3.18	Пирамида	303
6.3.3.19	Ћувик	304
6.3.3.20	Прљуша	304
6.3.3.21	Равна	304

6.3.3.22	Навој	305
6.3.3.23	Плац	306
6.3.3.24	Лаз	307
6.3.3.25	Шанац	307
6.3.3.26	Паљево	307
6.3.3.27	Молитвиште	307
6.3.3.28	Археолошки локалитет Плочник – „Неолитско насеље“	308
6.3.3.29	Поље.....	309
6.3.3.30	Бандера	309
6.3.3.31	Сеничанка.....	309
6.3.3.32	Дољача.....	309
6.3.3.33	Црквиште.....	309
6.3.3.34	Весова чукара.....	310
6.3.3.35	Присоје	310
6.3.3.36	Ливаде.....	310
6.3.3.37	Масалне ливаде.....	311
6.3.3.38	Стојановица.....	311
6.3.3.39	Поповица	311
6.3.3.40	Ливођански поток.....	312
6.3.3.41	Орница	312
6.3.3.42	Танаскова ливада	312

7. САКРАЛНИ ОБЈЕКТИ 313

7.1 Сеоска слава „литије“ 318

7.2 Манастир Св. владике Николаја Велимировића 320

7.3 Сеоска гробља 321

8. ОБРАЗОВАЊЕ 325

8.1 Основно школство 326

8.2 Курсеви описмењавања, цивилне заштите, предавања 340

8.3 Културни живот у селу 340

8.3.1 Сусрети села.....341

8.3.2	Прела и игранке	343
8.3.3	Сабори	345
8.3.4	Вашари.....	348
8.4	Културна дешавања у новије време	348
9.	СПОРТ	357
9.1	Радне акције	363
10.	ЕТНОГРАФСКА ОБЕЛЕЖЈА.....	367
10.1	Народни обичаји и веровања.....	368
10.1.1	Сеоска сахрана.....	368
10.1.2	Задушнице.....	369
10.1.3	Веровање у снове.....	370
10.1.4	Сеоска свадба.....	370
10.1.5	Рођење детета.....	374
10.1.6	Породична слава.....	375
10.1.7	Испраћај у војску.....	377
10.1.8	Дан Републике - 29. новембар.....	378
10.2	Народна ношња	379
10.2.1	Женска ношња	379
10.2.2	Мушка ношња.....	381
10.3	Старине	384
10.3.1	Старине – покућство	384
10.3.2	Старине - алати, оруђа, машине.....	390
10.4	Стара јела	392
11.	РИЗНИЦА МУДРОСТИ И ПОУКА.....	393
11.1	Изреке.....	394
11.2	Пословице	395
12.	РЕЧНИК СТАРИХ РЕЧИ И ИЗРАЗА.....	397
	ЛИТЕРАТУРА.....	405

Милош Мартић, Плочник 1944. године

Захвалница

Дечак са слике, мој отац Милош Мартић, рођен у вихору рата 1941. године у Плочнику, једно је од бројне деце погођене бедом, немаштином и страхом тих година. Растао је уз мајку Дулу, док му је отац Драгиша био у заробљеништву током читавог рата. И после рата живот га није миловао. Тешки послови, гладовање и болести су га пратили свакодневно. Али жеља за бољим животом, терала га је стално напред ка вишим циљевима. Васпитан као честит, вредан и истрајан човек, отишао је из свог родног села на школовање, запослио се и засновао своју породицу. Иако је живео изван свог родног места, љубав према завичају никада није избледела. Искрено се радовао сваком одласку у Плочник и сваком сусрету са родитељима, желећи да им помогне и узврати барем делић онога што су они за њега учинили. Своју велику љубав према Плочнику успео је да пренесе и на своје потомке. Доживљаје из детињства радо је препричавао, често са сетом и сузама у очима. Водио нас је да упознамо сваки камен и кутак Плочника, и тако увидимо какве све лепоте крије. Његова је велика жеља одувек била да о Плочнику постоји неки писани траг, како би будућа поколења сазнала како се од давнина ту живело и радило. Зато сам одлучила да се посветим тој жељи, да дочарам Плочник онима који га не познају, да ставим на папир бројне приче које су ми отац, деда и баба испричали и направим једно истраживање о природи, људима, историјским догађајима и развоју самог насеља, са свим његовим обичајима, веровањима и предањима. У нади да ћу барем мало допринети испуњењу жеље свога оца, ову монографију посвећујем њему, дечаку са слике, и захваљујем му на помоћи у прикупљању и обради података са терена, на свему што ми је пружио и омогућио, великом разумевању и несебичној љубави.

ПРЕДГОВОР

*„Ја путујем красном долином топличком,
којој нема равне ни у лепоти ни у родности..
Докле год око може догледати, свуда су поља чудесно
засејана и обрађена. Оваких жита ретко је где видети.“
(Ракић, М. 1880)*

Плочник је насеље богате и слојевите прошлости. Имало је бурну културну, привредну и слободарску историју током које су се смењивали периоди успона и падова. Налази се на територији општине Прокупље, која улази у састав Топличког округа. Смештено је на средњобалканској трансверзали, која је одувек била веза између Моравске долине и Косова, и између Црног и Јадранског мора. Овако повољан саобраћајно-географски положај, добри природни услови и друштвено-историјске околности биле су предуслов да Плочник буде насељен још у доба неолита. Широј јавности је постао познат тек након открића неолитског насеља 1927. године. Данашња сазнања показују да је Плочник у време млађе фазе неолита био једно од најзначајнијих подручја средњег Балкана, и да представља почетак металног доба (Кузмановић-Цветковић, Ј. 2006). О вишевековној владавини римске империје сведоче бројни материјални остаци грађевина у окружењу: терме Баце, две римске каде и каптажа у Вичи и др. У VII веку Топлицу су населили Словени и значајно су допринели формирању етничке слике Топлице. Велики привредни и културни просперитет постигнут је у средњевековној држави Немањића, који је био испред тадашњих европских земаља. Градили су бројне градове и цркве, од којих се једна налази и на простору Плочника, данас обновљена и посвећена Св. цару Константину и царици Јелени. Плочник је познат и по бици на Плочнику која се одиграла 1386. године, у којој је српска војска предвођена кнезом Лазаром, потукла турску војску коју је предводио султан Мурат I. Иначе, Плочник се први пут у званичним списима помиње у турском попису из 1453. године као два села: Горњи и Доњи Плочник.

Овај рукопис садржи бројне податке, историјске чињенице и народна предања о догађајима и људима, од настанка насеља до данас. Посебан акценат је стављен на привредни и културни развој насеља у периоду после Другог светског рата. На историјски развој насеља утицали су бројни фактори и сви су детаљно проучени и обрађени, на шта указује и структура монографије. Конципирана је у дванаест поглавља и обogaћена бројним илустрацијама: картама, графицима, табелама, фотографијама, документима, скицама и др. У прва три поглавља дат је географски и саобраћајни положај насеља, као и физичко-географски услови терена: рељеф, клима, хидрографија, педолошки састав, биљни и животињски свет. Четврто поглавље обухвата историјски развој насеља од настанка до данас. У осталим поглављима испитиване су друштвено-географске карактеристике насеља: порекло, кретање и структура становништва, привредни развој, карактеристике насеља са детаљним описом топонима, сакрални објекти, културно-образовни развој кроз школство и културне манифестације, спортске активности и радне акције мештана, етнографска обележја насеља кроз народне обичаје и веровања. У последња два поглавља дата је ризница мудрости и поука, и речник старих речи и израза. Поред ових дванаест тематских поглавља, рукопис садржи и захвалницу, предговор и преглед литературе.

За прикупљање потребних података за овај рукопис коришћена је расположива архивска грађа, бројна литература, народна предања и легенде, званични статистички подаци Републичког хидрометеоролошког завода Србије, Републичког геодетског

завода Србије, Института за водопривреду „Јарослав Черни“, Југословенског Црвеног крста, Историјског архива у Прокупљу, Републичког завода за статистику и многих других институција. Поред ових званичних података, од велике су вредности подаци који су прикупљени усменим путем на терену. Ту је постојала могућност да се поткраде и нека нетачна и непроверена информација, па се аутор овом приликом извињава уколико дође до неких спорних детаља. Примедбе и сугестије у односу на приказану монографију аутор ће примити са посебном захвалношћу.

Аутор је уверен да ће ова књига бити драгоцене не само људима који су рођени у Плочнику, већ и свима осталима јер ће им пружити прилику да га боље упознају. Такође, верује да и други Плочничани који воле своје село, могу према својим могућностима да допринесу наставку прикупљања грађе о Плочнику, његовим некадашњим и садашњим житељима и њиховом начину живота. На тај начин сазнаћемо више о својим коренима.

Ова књига је скроман прилог историји Топлице и Плочника, као и својеврсна захвалница прецима. Свима који су помогли да књига о Плочнику угледа светлост дана, аутор се најтоплије захваљује. Посебно се захваљује рецензентима др Нинославу Голубовићу, др Дејану Ђорђевићу и др Радомиру Ивановићу на уложеном труду и дивној сарадњи.

Аутор

Ниш, децембар, 2016.

Слика 1 - Поглед на насеље Плочник, долину Топлице и обронке Копаоника из Горњег Точана